

Edgar Allan Poe. *Eureka. Een prozagedicht.* Vertaald en toegelicht door René van Slooten. Boekenplan

Edgar Allan Poe (1809-1849) verwachtte heel veel van *Eureka*, bijna zijn laatste en in elk geval zijn omvangrijkste essay uit 1849. Als lezing had hij er in New York succes mee gehad, als boek moest het niets minder dan een 'revolutie' in de fysica en de metafysica ontketenen. Een oplage van 50.000 exemplaren leek hem daarom niet te veel voor de eerste druk. Zijn uitgever was minder optimistisch en hield het op 500 exemplaren, die mondjesmaat van de hand gingen. Van de beoogde 'revolutie' kwam niets terecht, en tot op de dag van vandaag behoort *Eureka* tot Poe's minst gelezen teksten.

Ten onrechte, want het is beslist een zeer curieus geschrift, al zullen de liefhebbers van zijn griezel- en detectiveverhalen vreemd opkijken. Alleen wie weet dat Poe ook aan de wieg van de science-fiction heeft gestaan, zal niet verbaasd zijn hem hier te zien optreden als een leunstoelfilosoof, die zelfverzekerd en met veel fantasie het wereldraadsel oplost. Een waardig geestelijk voorvader van Harry Mulisch.

Net als Mulisch fantaseert Poe niet in het wilde weg, maar op basis van een indrukwekkende natuurwetenschappelijke kennis. Dáármee gaat zijn verbeelding aan de haal. Hier wordt de basis geleverd door Newtons wet van de zwaartekracht en Laplace's systeem van de wereld. Newton was alleen vergeten te vertellen wat de zwaartekracht nu precies wás; hij beschreef slechts, mathematisch minutieus, hoe zij werkte. En daar ziet Poe zijn kans.

Het komt erop neer dat de zwaartekracht geen eigenschap van de materie zou zijn, maar een gevolg van het verlangen van de materie om terug te keren naar de oorspronkelijke eenheid, waaruit zij ooit door Gods wil was losgeslagen. De schepping had bestaan uit één oerdeeltje, dat vervolgens was verspreid in een schier oneindig aantal deeltjes. Zo was het universum ontstaan, zij het niet (op dit punt moet Poe Newton corrigeren) als een oneindige ruimte. Op zeker moment was de verspreidende kracht (actie) verdwenen, om plaats te maken voor een reactie, een neiging tot terugkeer naar de verlaten eenheid.

Deze neiging manifesteerde zich als aantrekking tussen de materiedeeltjes. Maar daarnaast bestond er ook, om al te snelle vereniging te voorkomen, afstoting, iets wat Poe associeert met elektriciteit, maar vreemd genoeg ook met het denken en het spirituele. Omdat aantrekking en afstoting steeds tegelijkertijd voorkomen, bewees dit het samengaan van het geestelijke en het materiële. Net als het symmetrische verloop van actie en reactie gold deze parallelle van geest en materie tevens als een bewijs voor het fundamenteel symmetrische karakter van het hele universum.

En dan begrijpen we meteen waarom juist een dichter (Poe beschouwde zichzelf allereerst als dichter) zo geknipt is om het geheim van de wereld te doorgronden. Symmetrie is immers hét principe van de poëzie. God, met andere woorden, was zelf een dichter. Vandaar dat hij het best begrepen kon worden door een collega. Poëzie en waarheid zijn 'één en hetzelfde', schrijft Poe, al heeft hij het elders in *Eureka* ook over het 'perfecte plot' van het universum. Als dichter was God dus

tegelijkertijd, net als Poe zelf, een verhalenverteller.

Typend voor een goede plot is, aldus Poe, de volstreekte samenhang van de delen, die onderling een volmaakte wederkerigheid vertonen. Net zo is het in de natuur, waar alle wetten aan elkaar gerelateerd zijn en waar oorzaak en gevolg moeiteloos van plaats kunnen wisselen. Paul Valéry, een van de weinigen die zich serieus voor *Eureka* hebben geïnteresseerd, wees als eerste op de gelijkenis van deze gedachte met Einsteins relativiteitstheorie. Sindsdien heeft men meer oog gekregen voor de overeenkomsten van deze bizarre kosmogonische fantasie (zelf noemt Poe zijn essay een 'prozagedicht') met de bevindingen van de moderne astrofysica.

Zo herinnert het ontstaan van het universum bij Poe aan de 'Big Bang' en poneert Poe het samenvallen van duur en ruimte, wat je zou kunnen opvatten als een anticipatie van Einsteins tijdruimte-continuüm. Ook oppert Poe de mogelijkheid van een niet-Euclidische meetkunde, houdt hij serieus rekening met wat nu 'parallele' universa worden genoemd en definieert hij materie als kracht (aantrekking en afstoting - we zouden nu zeggen: 'energie'), terwijl hij nog net vóór Darwin met een eigen evolutieleer komt, inclusief de suggestie van een toekomstig super-ras.

Modern is voorts dat het universum op termijn tot de ondergang is gedoemd. Aantrekking door de zwaartekracht, als uiting van het verlangen naar die primordiale eenheid, staat gelijk aan een 'neiging tot ineenstorting' van het universum, lezen we. Ook de mens zal uiteindelijk verdwijnen, als materieel en individueel wezen. Maar dat geeft niet, stelt Poe ons gerust, want geestelijk zullen we dan weer één worden met God, die zich nu in de talloze deeltjes van zijn schepping heeft geïndividualiseerd. Deze ultieme eenwording (waarna alles overigens weer opnieuw zou kunnen beginnen) rechtvaardigt alle leed, zodat Poe in zijn essay niet alleen het wereldraadsel oplost, maar de mensheid ook nog een pantheïstische theodicee verschaft.

Het is mooi dat zoveel heilzaams en troostrijks nu voor het eerst in het Nederlands verschijnt, en nog heel behoorlijk vertaald ook (al begrijp ik niet goed waarom van Poe's sleutelwoord 'unity' stelselmatig 'unificatie' wordt gemaakt). In zijn enthousiasme gaat vertaler René van Slooten alleen veel te ver, door Poe meteen tot 'een vader en grondlegger van het moderne denken en de moderne natuurwetenschappen' uit te roepen. Het door Van Slooten zelf gemelde feit dat *Eureka* nauwelijks gelezen is, haalt deze claim bij voorbaat onderuit, zou ik denken. Om dezelfde reden is het veel minder interessant om te speuren naar de invloed die Poe heeft uitgeoefend dan om te achterhalen welke invloeden (neoplatonisme, romantische *Naturphilosophie*?) hij moet hebben ondergaan om dit verbluffende, visionaire en waarlijk sublieme prozagedicht te kunnen schrijven.

(*NRC Handelsblad*, 6-2-2004)